

НЕНАД ГРУЈИЧИЋ

БРАНКО

ЧУДОТВОРАЦ ПЕСНИЧКОГ ЈЕЗИКА

Ретки су песници овенчани таквим ореолом славе попут Бранка Радичевића који је умро сасвим млад, у двадесет деветој години, оставивши у наслеђе свега педесет и четири лирске и седам епских песама, два одломка епских песама, двадесет и осам писама и један одговор на критику. Но, без обзира на релативно мали опус, преко осамдесет музичких композиција постоји на Бранкове стихове, што говори о ретком феномену не само у оквиру српске, већ и у распонима европске и светске поезије.

Неколики наши песници носили су то магично име – Бранко – (Миљковић, Ћопић, В. Радичевић) и скоро сви су на свој начин фатални: Миљковић се “обесио” у двадесет седмој, а “шеретски” Ћопић, скочивши с моста, пресудио самоме себи у седамдесетој години живота. Но, ниједан се није виноу тако високо као Бранко Радичевић који је својом првом књигом песама (1847) значио чисту револуцију у развоју српске књижевности и језика. Стога, један је Бранко, као што су један Миљковић, Ћопић. В. Радичевић... Код најближих пријатеља, познаника и родбине обожаван и поштован, а код тадашњих власти и пургерског “гражданства” игнорисан и спутаван, Бранко је као метеор профијукао кроз кратак, али динамичан, живот, исцртавши путању непоновљиве песничке судбине.

После смрти у Бечу, 1853. године, Бранко је готово заборављен, ретко помињан и тек четврт века доцније појавиће се први стидљиви записи, сећања и успомене. До данашњих дана много је речено и написано о Бранку, почев од патетичних присећања и препричавања, преко идиличних представа о бледуњавом и крхком песнику (који, узгред речено, такав није био осим две-три последње године живота када га је туберкулоза скршила у мемљивим собама Беча) до многобројних темељних студија и стручних огледа о његовој лирици која је потпуно различита од свега дотад написаног.

Међу нашим песницима романтичарима који су досегли европске висине, Радичевићу припада посебно место. Спрам Лазе Костића, генијалног интелектуалца, песника, филозофа и политичара, Јована Јовановића Змаја, сјајног педагошко-дидактичког стратега писане речи, Ђуре Јакшића, подједнако надареног сликара и песника, и Петра Петровића Његоша, песника, владике и државника, епски загледаног у космичке дубине и тајне човековог удеса, Бранко је танани творац новог песничког језика, чулни чудотворац свеже поетике набијене чистим животом, разбијач предрасуда о употреби народног језика у књижевности.

РАДИЧЕВИЋИ

О Бранковом пореклу доста се нагађало. Једни су сматрали да су Радичевићи, крајем седамнаестог века, под Чарнојевићима, дошли у Бољевце, у Срем, и да су у сродству са црно-горским и бокешким презимењацима, а други, опет, да Бранков чукундеда, Јефта, потиче из “округа крагујевачког”. Ово друго понајвише заговара и доказује Светислав Вуловић. У Бољевцима живе Бранков чукундеда Јефта, прадеда Ђорђе и деда Стеван за којег се зна да га је родила мајка Ана 13. јуна 1780. године.

Стеван Радичевић сељакао се веома често и тако му се родио син Тодор, отац Бранков. Деда великог песника прокрстарио је Срем, задржавајући се понајвише у Купинову, Кленку и Бољевцима, потом у Земуну и Вршцу, а одатле доселио у Брод на Сави, где је радио као “тридесетник” код царине, касније и као контролор царински. Претплатник је 1825. године *Сербског летописа*, а 1828. године налази се међу претплатницима Стеријиног романа *Бој на Косову*. (По овим подацима да се видети да су се Радичевићи веома рано занимали за књигу.) Оженио се Станом Стајић из Купинова, која је 27. децембра 1801. године, у својој двадесетој години, родила сина Тодора. Због честог сељакања оца, Тодор Радичевић није знао место где је рођен, мада је две године пред смрт изјавио да је то Нови Сад. Бавио се књижевношћу. Познат је његов превод Шилеровог *Вилхема Тела*. Писао је песме и басне, доста неуспешно.

Дуго се није знало које је школе учио Бранков отац Тодор, све док није објавио тестамент у којем пише да је почео учити у Вршцу, а потом трећи и четврти разред 1817–1819. године у Сремским Карловцима, где и дан-данас у архиву САНУ, лежи његов необјављен превод Шилеровог *Дон Хуана*. Из нејасних разлога, не дочекавши крај четврте школске године, напушта гимназију без положених завршних испита. Тада је у овој установи настава почињала првих дана новембра, након распуста у септембру и октобру. Чувени директор Карловачке гим-назије, Андрија Волни, сачинио је наставни програм који је примењиван 1798–1825. године. У трећем и четвртном разреду граматикалног смера били су заступљени ови предмети: светска историја, хришћанска наука, немачки и латински језик, наравна историја, аритметика, географија и антропологија. Све предмете, непуне две године, Тодору је предавао професор Ћира Араницки.

По очевој жељи, која би могла бити пресудна за напуштање школе, Тодор је наставио царинску струку у “армицији”, у Броду, као практикант без икакве новчане надокнаде. Тај посао радио је осам година да би, потом, постао, као и отац му, “тридесетник” чија је дужност била да процењује робу при увозу и извозу и узима три десетине у новцу од њене вредности. У Вуковару, где је често ишао ближе својти, упознао је и, потом, оженио се Ружом, кћерком богатог трговца Јанка Михајловића који је зета Тодора сматрао обичним “бесплатежним практикантом”. Ружа је била пето дете, а

друга кћи. Рођена је 4. фебруара 1802. године. Била је умилна, лепа, крупних црних очију, дуге тамне косе, румена, средњег раста, доброг срца. Слатке душе и поштена била су јој и браћа, Бранкови ујаци, Риста, Ђорђе, Коста, Васа и Петар, на које се, добрим делом, и сам Бранко угледао.

БРАНКОВА РОДНА КУЋА

Тодор и Ружа венчали су се 11. маја 1822. године, у Вуковару, обоје у двадесет првој години живота. После непуне две године, 15. марта (28. III по новом календару) 1824. године, у Броду, родио се Бранко, који је крштен сутрадан, уочи светог Алексија по којем добија крштено име. Годину и по дана касније, 25. септембра 1825. године, Ружа је у Броду родила и другог сина, Стевана. Радичевићи, потом, напуштају Брод и одлазе у Земун 3. маја 1828. године, а затим у Стару Молдаву (Банат), где се 26. јула 1831. године родила кћи Амалија која ће убрзо, при поновном повратку у Земун, умрети дан пре осмог Бранковог рођендана. Игра датума и бројева бива немилосрдна и тачно годину дана после смрти нејаке Амалије, умире, 14. марта 1833. године, Бранкова мајка Ружа. Два месеца доцније умире и његова бака Стана која није баш много волела своју лепу снајку.

О сукобу свекрве и снајке писао је Јован Јовановић Змај у *Јавору* 1882. године, објашњавајући зашто се Бранко није родио у очевој (дединој) кући, већ у изнајмљеној, неког Михајла Тасовца: "Пошто је мати Тодорова а свекрва Ружичина била оштре и напрасите нарави, а отац одвише благ и тих да посредује помирљиво између жене и снаје, то не бијаше пречега лека него изнајмити сину други стан. Отац Тодоров имађаше стан ерархијални за себе у армицији бесплатно, но ради горе поменуте неслоге између жене и снаје најми Тодору приватни стан недалеко од себе, у кући за сада некога Михајла Тасовца под Савом, камо се Тодор са својом женом одмах и пресели, и у тој кући роди се Бранко".

Данас не постоји кућа у којој се родио песник. У *Невену*, у лето 1882. године, Змај пише: "Пролетос састанем се у Бечу са пријатељем својим дром Игњатом Брлићем, адво-катом из Брода. Обрадовао сам му се врло јер га дуго нисам видео. Разговору не беше краја. Међу осталима сетисмо се и Бранка који се родио у Броду. Запитах Брлића да ли се тамо што ближе зна о породици Бранковој и о првом детињству ње-говом. Том приликом рече ми да још постоји у Броду она кућа у којој се Бранко родио; та је кућа сада својина г. Михајла Тасовца, али ће се та кућа још овог пролећа, вели, порушити, да се на томе месту друга назида. И Брлић погоди жељу моју коју баш хтедох изустити, и обећа ми, чим се у Брод врати да ће ту кућу дати фотографски снимити и да ће ми ту фотографију послати. Што рече, то и учини, даде о свом трошку фотографисати кућу где по први пут угледа света наш дични Бранко".

Из поштовања према Змају и Брлићу дуго се сматрало да су њихови подаци о Бранковој кући тачни. Међутим, Теодора Петровић, чувена професорица најстарије српске, чувене Карловачке гимназије, трагајући за истином, открила је да је кућа срушена тек 1924/25. године. Наиме, у Брод, око 1860. године доселио се извесни Јаков Екснер који је купио ту кућу и у њој становао до краја живота. У окриљу куће имао је бачварску радњу. Кућу је порушио 1924/25. године његов наследник, бачварски обртник, Иван Екснер, и на њеном месту саградио другу. На тој кући, *Друштво професора и наставника* из Славонског Брода поставило је спомен плочу 28. децембра 1954. године. Наследници Ивана Екснера продали су кућу неком Милетићу, досељенику из Босне.

ПЕСНИК ПУН ЖИВОТА

Оставши веома рано без мајке, Бранко је, уз оца цариника, мењао боравишта, а током школовања, живео сам, далеко од родбинске пажње и љубави. Понекад би навратио у Вуковар, код ујака Михајловића који су га с поносом примали и угошћавали. Ту је налазио оно мало мира и спокоја из мајчине душе после дугог времена проведеног далеко од Вуковара. Калио се Бранко у подстанарским собицима од Земуна и Сремских Карловаца до Темишвара и Беча. Греше они који Бранка за живота виде у изобилју, нарочито у Бечу, нису у праву бајкописци који у Бранку виде млађаног господина у европском црном фраку са миричним машнама и сјајним шпицастим ципелама. (Машна, која се види на дагеротипији Анастаса Јовановића, првог српског фотографа, "мустра" је коју је добијао готово сваки муштерија и, потом, враћао после фотографисања.) Претерани су и поједини описи, сећања, успомене и цртежи, по којима је Бранко представљен као сушичави, болећиви јуноша девојачке физиономије, као какав брижно одгајани племић мекушац.

Бранко је био леп, али не на сладуњав начин. Он је снажна момчина, пун живота, енергичан, куражан, необично радознао, бескрајно маштовит, понекад распојасан, сналажљив, девојкама мио, образован. Хвалио се мишицама, волео да плива и сунча се, друге нагонио да вежбају с њим гимнастику. Често је помињао путовања, одласке у Италију, да учи сликање, чак је призивао и Африку, сањао да на велику реку Нил. Велика му је жеља била да оде на Косово и, по угледу на Хомера, напише еп. Ништа му се од тога у кратком веку није остварило.

Није марио за "граждане" што су често дизали повику на њега и његове "неморалне" песме. Бурне 1848. боравио је неколико дана у Земуну. Новинар и аутор монографије о Земуну, Игњат Сопрон, у свом листу *Semliner Wochenblatt*, објавио је 1883. године сећања на те дане. Сопрон говори да су на власт у Земуну те године дошли стари Земунци које је карактерисала патријархално-конзервативна црта. Били су заклето непријатељи Вука Караџића, "а главни стуб у писању беше им дебело *јер*". Сваке вечери окупљали су се у кафани *Код анђела* и претресали догађаје,

трачали и оговарали. Једном, у неко доба, упаде у кафану група живахних младића који не поздравише "заковане пургере". Ови им то узеше за зло, мотрећи на сваки њихов покрет. Међу момцима истицао се један "слободњачког" понашања. По њиховој оцени морао је бити из табора "злогласног" Вука. Да би га испровоцирали почну да нападају Вука:

- Да хоће бечки анархисти насадити оног шантавог Вука као што ваља!

- Два бих му ја споменика подигао: на једној крст а на другој вешала!

Бранко је помно ослушкивао каквим све погрдама гневни конзервативци нападају Вука, а кад је чуо да један од њих не трпи у кући никакве Вукове књиге, не могавши издржати, Бранко рече:

- Па за слепце и није сунце!

"То беше страшно", пише Игњат Сопрон. Зачас се створила полиција која ухапси песника у намери да га затвори са скитницама и лопужама. Но, нађе се у кафани неки господин који је однекуд знао да је Бранко песник и једва убеди разуларене "граждане" да га пусте. Не би ту помогло што је Бранко песник, већ што тај исти господин рече да му је отац царински ревизор. Овај немили догађај помиње и сам Бранко у писму Ђури Даничићу 6. фебруара 1849. године.

БРАНКО И ВУК

Бранко је у Вука безмерно веровао. Више него Вук у њега. Отворен и правдољубив, Бранко је у лице пургерима скресао истину. Такав је био и у сатиричној поезији, беском-промисан, одан до краја Вуковој борби за народни језик. Питање је да ли би Вук слично учинио Бранку. Обузет великим пословима, "књижевни државник" Вук Карацић, једва је написао темељну реч о Бранку. Осим кратког помена у писмима Његошу и Јустину Михајловићу, рођаку Бранковом који се интересује како овај учи у Бечу, готово да и нема документованих доказа да је стари борац за народни језик видео сапутника у младом. Истина, занимљив је одговор Вуков на питање учи ли Бранко, у којем показује свој однос према тадашњем редов-ном школовању: "Бранка Радичевића нијесам видио у школи, а изван школе виђам га често. Ако буде срећан и паметан, биће му доста и ово што је досад у школу ишао. И Ђуро Даничић не иде у школу, али, мислим, да учи у школи, не би могао научити".

И према Бранковим песмама Вук је резервисан. У истом писму, јануара 1848. године, каже: "Пјесме Бранка Радичевића мислим да су вам врло по вољи, ако не до најмањих ситница, а оно барем узевши једно с другијем". Милан Кашанин једном реченицом решава однос Бранка и Вука: " Он је Вука познавао, но Вук њега није". Заиста, Бранкове песме биле су Вуку само средство у борби за народни језик и правопис. У њима Вук није разазнао песничку личност од голог културног посленика. Но, није му ни замерати: био је шибан и нападан са свих страна. По годинама

Бранко би му могао бити син од којег се тек нешто могло очекивати. Зрнце отворене подршке Бранку проналазимо у писму Његошу, јануара 1848. године: “Уз ове књиге примићете и један екземпляр од пјесама Бранка Радичевића с писамцем од њега. Надам се да ће вас ова књижица врло обрадовати како по ономе што је у њој, тако и по ономе чему се од Бранка још надати можемо”. Октобра 1851. године, Његош ће Вуку писати: “Бранко је приличан прољећњему лептиру који лети са цвијета на цвијет: он исто по запуштеној српској ливади ради”.

Вук се не појављује на сахрани Бранка Радичевића у Бечу. Јуна 1853. године, Вук је, по писмима Јована Гавриловића, у Баден-баду, у бањи, на лечењу. Претпоставља се да је са њим била и кћер Мина која је написала: “Мени допаде тај тужни глас у туђини”. После Вук ни словце није написао о Бранку. Тек је Мина, двадесет четири године доцније, на позив Стевана В. Поповића, уредника илустрованог календара *Орао*, написала своје сећање.

БРАНКО И МИНА

Мина (Вилхемина), коју је Вук од миља звао Минка, била је ретко образована и надарена жена свога времена. Била је једно од четворо деце које је Вук подигао. Родило му се тринаесторо. Надживели су га Мина и син Димитрије. Она је добила најбоље образовање које је могло добити једно дете из бечке породице. Мајка Ана Краус била је Немица. Мина је говорила неколико језика: немачки, српски, француски, италијански, енглески и руски. Бавила се сликањем, књижевношћу и музиком. Преводила је српске народне песме, приповетке и пословице, помажући тако презаузетом оцу. Познат је њен превод приповедака и пословица на немачки језик, са предговором Јакоба Грима 1854. године. У приватном животу била је доста несрећна. У деветнаестој години растурила се њена веридба са једним руским лекаром, а Бранкова смрт уништила све њене наде и пресекла велику љубав. А и мајка Минина је из чудних разлога спречавала везу између двоје младих. Као да је некаквом необјашњивом нежном љубомором и сама била везана за Бранка.

Тек у тридесетој години, Мина се удаје за Алексу Вукомановића, професора књижевности на Београдском лицеју, чије ће презиме, уз очево, носити до краја живота. Годину дана после венчања, родила је сина Јанка, велику радост Вукову. Пола године, потом, умре јој супруг. Одлази несрећна к оцу у Беч. Млади Јанко је учио школе у Бечу и Братислави, а у својој деветнаестој години умире на Кавказу, одмах после руско-турског рата, 1878. године. Јанко је, по вестима у новинама, умро од запаљења плућа, званично – од туберкулозе, али, по речима породице Утјешановић, која је била много блиска Мини, Јанко је погинуо у такозваном “американском двобоју” с пиоштољима: запала га је црна куглица, те је морао извршити самоубиство.

О симпатијама између Бранка и Мине понајбоље сведочи једна данас веома популарна песма Радичевићева. У својим сећањима Мина открива како је она настала: "Беше то на Бадњи дан 1849. године. Вук је гостио своје знанце и пријатеље, а један од тијех донио је мени на дар књижицу споменицу. Ја заредих да ми сваки од гостију што у њу упише, па дођох и на Бранка. Док се окренух, а Бранко већ написао:

*Певам дању, певам ноћу,
Певам, селе, што год оћу;
И што оћу, то и могу;
Само једно још не могу:
Да запевам гласовито,
Гласовито, силовито,
Да те дигнем са земљице,
Да те метнем међ звездице.
Кад си звезда, селе моја,
Да си међу звездицама,
Међу својима, селе моја,
Милим сестрицама.*

Зар то није лијеп, мирисав цвијетак на јутрењој роси? Бранку је требао само један трен; ваљало му само захватити у пуне груди своје, гдје цвјета читав перивој таква цвијећа, ту их брао те нама давао. Не бјеше ли, дакле, синак вилин? "

Мина одушевљено и нежно коментарише начин на који је Бранко написао песму, а на другом месту, у својим сећањима вели за песника да је "ђеније". Ова песма, *Мини Караџић у споменицу*, леп је пример Бранкове љубавне поезије, но тек у *Туги* и *опомени* пропеваће српски песник европских домета.

Из писама Ђури Даничићу да се видети да је Бранко мислио на Мину. Из Руме, у којој се нашао 13. августа 1848. године, пише у Беч: "Ђуро брате !...Поздрави ми Вука и њего-ву госпу и Мину његову". У писму написаном годину дана раније, из Беча, Бранко јавља Даничићу да се Вук спрема у Трст и да ће с њим жена, Мина, Фиделина и Огњев, руски лекар, вереник Минин, који се више допадао Вуку него кћери. Бранко додаје: "Ако не лажем, ово ће бити Минин муж. Кажу да је и њега Бог створио: може бити душу али тело ". На дискретан начин Бранко даје до знања свом пријатељу да му није баш свеједно. У истом писму наводи и пословицу: "Не каже баба, како је сан снила, већ како је по њу боље".

О БРАНКОВОМ ЛИКУ

После Бранкове смрти у Бечу, 18. јуна 1853. године, настао је мук који је трајао четврт века. Ћутали су и пријатељи и противници. Тих

година нигде се нису појављивали записи, успомене, сећања. Мало се знало о Бранку као човеку, о његовом карактеру, начину живота, темпераменту. Полако је бледела и претила да ишчезне успомена на великог песника којег су за живота, различито тумачили и прихватили. Није било ни аутентичне слике, нити литографије, ни дагеротипије, никаквог портрета. Једини веродостојни цртеж Бранковога лика којег је 1850. године у Бечу нацртао Стеван Тодоровић, није сачуван. Постојао је све до 1918. године када га је дуговечном сликару, при повратку из Италије, украо и загубио неки италијански војник.

Дупликат портрета, негде око 1877. године, дао је Тодоровић Стевану В. Поповићу, а овај Мини која га је дотерала. То је онај дугокоси профил који гледа у десно. Исти цртеж користила је Мина и при изради новог, окренутог у лево, шиљастижег и повијенијег носа, а другачијег оковратника.

“То нису у правом смислу портрети”, каже Вељко Петровић у *Књижевности* (1947), “то су више типизирани представе младог, умиљатог, слаткогласног песника, песника ране младости, осуђеног на смрт”.

Касније су многи радили Бранкове портрете, углавном по угледу на Минине или сличне. Бранкови потомци из Вуковара изјавили су својевремено да је рад првог српског фото-графа Анастаса Јовановића једини и истински Бранков лик. Данас се тај портрет узима као прави Бранко. О томе како се догодило да данас останемо без поузданог Бранковог лика, пише даље Вељко Петровић: “Сликари такве пропуштају: такви се не фотографишу, већ само кад је неизбежно; а тада се то није тражило, ни за легитимацију, нити су врвели као данас фо-тографи-аматери, репортери и филмовци”.

На позив Стевана В. Поповића, уредника илустрованог календара *Орао*, Мина Вукомановић-Карацић написала је 1877. године своје успомене које су отвориле прве странице мемоарске литературе о Бранку. Иако гдегде с повишеном температуром присећања и писане “заљубљеним очима”, њене успомене представљају значајан извор за упознавање Бранка Радичевића као човека: ”Бјеше нешто виши од средњег узраста, тијела размјерна, витка, па опет зато поносна. На жилавом, и љети и зими разголитаном врату сјеђаше глава дивна кроја, широка пјесничка чела, густе, отвореномрке косе. Чешљаше је унатраг, а бјеше дуга па му падаше чак до рамена... Испод чела сијеваше око необичним сјајем. Дојако не видјех тијех очију и тешко их је гдје и видјети. По разрезу велике па опет у главу утекле, свјетлише испод мркијех поносно узвијенијех вјеђа. И сјај и израз бјеше им сасвим необичан, рекла бих надзедан, и вјеран тумач пјесничке душе. Нос бјеше у размаку појак, па полажаше од чела сасвијем право, али све усуканије. Зуби се помаљаху свакијем осмијехом, а бјеху здрави, необично бјели, широки, угласти. Лице бјеше сприједом пошироко, сувоњаво, па погдјегдје лако пропушташе рубове од костију. Тијем доби особита израза. Брада бјеше поширока и сасвијем ћосава. Кожа на лицу

танка, мека, увијек заруђена. Кретања му бјеху сасвим проста, мирна и хармонична”. Мина је истицала “необичан дух и богато срце Бранково”. Видела је у њему чобека и песника божанских струна и несвакидашње лепоте.

РЕТКА СЕЋАЊА

Минине успомене биле су подстрек многим да прикупљају и оживљују сећања. Миша Димитријевић у својим несређеним успоменама на Бранка, штампаним у *Бранику* 1887. године, каже: “Тако се мало о Бранку знало. Заиста чудновато!”

О Бранковом детињству највише је, мада скромно, писао сам отац Тодор: “Када је пошао у школу, мати га је ба, бе итд. учила; ал' је он тако тешко учио да је мати оцу говорила: Ово наше дете баш не може ништа да научи; јер док му ја говорим: ба, и бе, дотле и он говори, кад му речем да мало сриче а он ни запети. То је тако једно два месеца дана потрајало, за које је време увек како би из школе дошао матер молио да га учи буквар срицати. После тога уједанпут престане к матери долазити и молити да га учи. На то мати оцу рече: Гледајдер сада, човече, ово наше дете више ми не долази да га учим, мора да је најгори ђак у школи. – Мани се, жено, одговори он, дете је још младо, њему сад није на памет учење, него игра. Али међутим, ја ћу његовог господина учитеља запитати како се он учи и влада. После неколико дана запита му отац учитеља како му се дете влада и учи, на које му учитељ одговори да добро учи и да се дпбро влада, он је, вели, његов први ђак”.

Два Бранкова друга из Карловачке гимназије, које је опевао у *Бачком растанку*, Јулије Радишић и Сима Крстић, нису нарочито много казали о заједничком школовању. Јулије Радишић, из Сентомаша (којем је отац, Стеван, био асесор /присежник код суда/ а деда, Глиша, парох новосадски), тих и повучен, уз то и веома болестан, умро је две године после Бранка. Завршио је медицину у Бечу. Године 1851. лечио је болесног Његоша у Бечу. Вратио се у Нови Сад и радио као лекар. Бавио се и књижевношћу. Поред превода Шилера (Беч, 1851), писао је песме и чланке, а један роман остао је недовршен.

Сима Крстић, Бранков друг од првог до шестог разреда гимназије, касније адвокат у Руми, поштен и напредан човек, имао је прилике да прати раст Бранкове славе и пред крај сво-га живота. Умро је 1880. године. О њему Аца Поповић Зуб каже: “Сима Крстић, мада је био адвокат, носио се мајсторски, чакшире и чизме, капа са ширитом на глави и облигатан чибук у руци”. О Крстићу, који је у Пешти студирао право, Јаков Игњатовић пише: “Сима Крстић је сиромаш, по изгледу спољашњем незнатан, ванредно добар ђак, слуша права и хвали га професор Хенфер. Крстић је био мали, здепаст, али дурашан, ноћни трубадур са умилним гласом, питоме нарави, иначе одважан. У једној ноћној експедицији, он је

био тај који је једног вандрокаша за нос ухватио, што је илустровано у мом роману *Трпен спасен*”.

Иако “једном ногом у гробу”, Крстић је Миши Димитријевићу 1877. године рекао изузетно важне податке о Бранку као ђаку у Карловцима. Остали Бранкови другови нису оста-вили готово никаква сећања. Милош Димитријевић и Илија Округић Сремац казују само да је био добар друг. Стеван Поповић, брат Ђорђа Поповића Даничара, умро је млад не дочекавши Бранкове песме. Даничар даје опис који је у опреци са свима другима тако да је питање да ли га је уопште познавао: “Бејаше леп, смеђ млад човек, једно од оних лица за које се одмах каже да су лепа, али која се још брже заборављају, јер немају никакве карактеристичне црте, ни ма каквог изразитог обележја”. Ово је једно од такозваних “помућених сећања”, што би рекла Теодора Петровић, која су се, на жалост, поткрала у мемоарској литератури.

Лазар Захаријевић, чија су сећања примљена као делимично тачна, мада опскрбљена значајним подацима, пошао је у први разред када је Бранко ишао већ у шести. Захаријевић је, на пример тврдио да је Бранко ишао у разред заједно са братом Стеваном, што је нетачно, као и објашњење да је Јулије у *Ђачком расстанку* Бранков брат.

Један од Бранкових савременика који је дао доста поузданих података свакако је Аца Поповић Зуб родом из Петровца у Срему. По њему Радичевић изгледа овако: “Био је лепу-шкаст, окретан, пријатан, чист...Није пио, није бекријао. Он ту врсту демократије није трпео”. Зуб говори да је Бранко “становао по таквим кућама, где је свака теревенка и најмањи изгред готово немогућ био”, па према томе није могао пити. Даље описује Бранка овако: “Човек од карактера, поносит и радо независан, волео је пецнути или насмејати се врху личности или ствари, али у најблажој форми и бираним речима”.

У Земуну Бранко је имао доста пријатеља. Двадесет четвртог априла 1849. Мијо Влашковић упознао га је са Јованом Ђорђевићем који касније пише: “Млад, леп човек са фе-сом на глави, капуту угасито кафене боје, у чистој белој, добро уштирканој кошуљи са великом огрлицом... Пушио је на чибук... Без Бранка друштво је било крње”. У шали Бранко је био “неисцрпив”. У свачему је “био први, у шали, у игрању, пливању, певању. Певао је радо и имао пријатан, нежан глас који је у срце дирао. Шаха је играо врло вешто и врло је брзо покретао фигуре”. Ђорђевић се сећа да му је Бранко једном читао неки крећи текст у прози: “Ту је збијао шалу с називом “наставник” уместо учитељ. Знам да је у том чланчићу питао: шта “наставља” учитељ својим ђацима, да ли нос језик или уши...”.

Међу најзначајнијим сећањима свакако је оно Јакова Игњатовића, објављено у *Недељном листу* 1881. године. Игњатовић је 1849. године упознао Бранка у Земуну: “Упознао сам се с једним човеком с ким сам се одмах на прву реч, на први поглед симпатисао и само ми је увек жао што је тај састанак био кратак, па к тому први и последњи... Средњег, потањег, готово сувоњавог стаса, лица профил умерено опруженог, црте fine, цела

глава у својој формацији леп овал, косе fine светлосмеђе, томе одговарајуће очи идеалног погледа, црта једна другој размерна, хармонично лице. Осим Симе Милутиновића ниједног песника физиономија није ме тако пријатно коснула... Из лица му избија љупкост, искреност... Више га никад нисам видео. После неколико година читао сам његова штампана дела и био сам очаран... Да ме судба довела у животу да с њим живим, држим да бисмо били и остали до смрти нелучими побратими, нити би нас икаква политична струја одвојила”.

Јован Суботић сусрео је Бранка у Бечу између 1850–1853. године, у кући Вука Караџића: “Цела прилика била је јако угодна, а нарочито лице и око било је пуно живота и лакокретног несташног израза”. Полит Десанчић, такође, упознаје Бранка у Бечу: “Био је врло душеван, био је ведре и веселе нарави. Врло радо се дружио са ђацима али није банчио... Није тражио у оделу последњу моду. Волео је да приповеда многе ствари из народа”.

О односу Бранка и Светозара Милетића постоје различита сведочења. Богобој Атанацковић и Полит Десанчић тврде да су Бранко и Милетић живели добро “као другови”. Милетић је упознао Бранка 1850. године у Бечу. Пред његову смрт писао је Јовану Ђорђевићу: “Бранко је слаб, или боље рећи, опасно куња”. Много година касније на питање Мише Дими-тријевића одговорио је: “Ја се с њим нисам дружио. Мени се управо није допао”. Аца Поповић Зуб тврди да се Бранко и Милетић нису подносили.

Јован Илић, песник и политичар, сусрео је Бранка 1845. године, у Бечу. Занимљив је његов опис којег даје присећајући се Људевита Штур, словачког културног посленика: “Штур је био растом виши и стаситији од Бранка, више плав него смеђ, оба ликом подједнако пријатна и лепа, да не знаш коме би се пре приволео”.

БРАНКО И ЗМАЈ

Јован Јовановић Змај, песник и човек који је имао највише снаге и разумевања за Бранка и његово дело, сусрео је Радичевића 1851. године у Бечу. Имао је свега осамнаест година. Опчињен Бранковим песмама којих није било у очевој библиотеци, већ их је добио од новосадског колеге Младена Урошевића, млади Јован Јовановић је настојао свим силама да што пре лично разговара с Бранком. Симо Матавуљ у некрологу о Змају забележио је следеће његове успомене: “Кад сам ја дошао у Беч, Бранко је већ био *стари* ђак и с висине гледао на нас младунчад. Омладина га је обожавала, али нико више него ја, те сам сваким начином настојао да скренем његову пажњу на себе – ишао сам у кафане и гостионице где он иђаше, седео сам близу њега, уплитао се у разговор, грохотом се смејао његовим досеткама и шалама, покушавао да и сам избацитим коју – али ми све би узалуд; никада Бранко озбиљније не осврну пажњу на мене, никада

не проговори правце са мнош, сем што ми један једини пут рече две речи, које су такe да их не могу поновити у јавности”.

Иако су се у свакодневном животу практично мимоишли, Змај је до краја био одан Бранку који није уважавао “насртање” нестрпљивог младог песника. Змај посећује болесног Бранка у Бечу, на сахрани носи његов ковчег, присуствује ексхумацији костију при преносу из Беча на Стражилово, 7. јула 1883. године налази се на *Бранковој вечери*, у Дрехеровој пивари. У Бечу, 19. јула 1883. купио му је венац за одар, а 20. јула испратио. Није стигао на сахрану у Сремске Карловце, али ју је поздравио брзојавом у стиховима и песмом у *Стармалом*.

Бранкова поезија, нема сумње, много је утицала на Змаја. У својим првим радовима Змај то није крио. О утицају Бранка на Змаја, Симо Матавуљ вели да је Јован Јовановић Змај “прихватио Бранкове гусле, па, у дугом свом веку, друкчије, на свој начин гуслао”. Но, било је и великог неразумевања за истинску Змајеву оданост Бранку. То га је каткад скупо коштало. Називан је осредњим песником који се угледао на великог. У томе се највише истицао Стеван Павловић који је на сваки начин настојао да Змаја прикаже као неоригиналног песника, тврдећи да је “најлошија Бранкова песма боља од било које истакнуте Змајеве”. Змај се сам успешно бранио од злонамерних напада, исмевајући, при том, Павловића као критичара. И наравно, својим каснијим делом Јован Јовановић Змај потпуно је раскринкао сва нагађања о погубном утицају Бранка на његову поезију. Змајев учинак у поезији за децу је огроман. Ту је он нашао гнездо своје лирске самородности. У поодмаклим данима живота, у Сремској Каменици, Змај је, присећајући се бечких дана, нацртао профил Бранка Радичевића, који није нарочито веран, али је показатељ бескрајне Змајеве оданости и пријатељске љубави. На цртежу *Моји познаници* Бранко је први, у првом реду. То није случајно.

ШКОЛОВАЊЕ У ЗЕМУНУ И СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА

Бранко Радичевић се редовно школовао и стекао врло широко образовање. Отац Тодор каже: “Паметствовање је имао особито јако и све је лако могао схватити”. У Земуну је у-чио српску основну школу 1830–1832. и немачку 1832–35. године. Из тог периода има једна згода коју је записао А. Сандић, уз пето издање Бранкових песама, 1878. године у Новом Саду: “Треће године приступи Бранко у немачку школу. У тој немачкој школи земунској покаже Бранко тако своје оштроумље. Учитељ ће запитати другог једног ђака, како ће превести на не-мачки: Лептир лети? Так одговори: Nein! Der Schmetterling fliegt! Бранко дигне руку и рекне: Nein! Der Schmetterling flattert! (Немци веле: лептир се лепрша, а не лети.)”

Бранко је похађао чувену Карловачку гимназију од 1835–1841. године, што ће оставити најдубље трагове у његовом стваралаштву. Бранко

је најчувенији Краловачанин, а да, при том, није рођен у Сремским Карловцима. Учио је, затим, тзв. “филозофију” у Темишвару од 1841–1843. године, где ће почети да пише песме везане за карловачке дане и успомене. Ту је написао прву песму на српском језику “Девојка на студенцу”. У Бечу је 1843. године, по очевој жељи, уписао права која није волео, већ се посветио књижевности. Јуна 1848. године пошао је к оцу у Темишвар, али је остао у Земуну одакле одлази у Београд из којег је протеран децембра 1848. године. Оцу стиже тек августа 1849. године. Поново наставља студије у Бечу 1850. године, али овог пута учећи медицину. Смрт га је омела да заврши студије којима се посветио са више жара него при првом боравку у Бечу, верујући да ће учећи медицину бар мало сам себи помоћи.

Од Бранкових школских сведочанстава, из којих се види да је био “најодличнији” ђак, данас постоје два: сведочанство III разреда немачке основне школе у Земуну из 1835. године и II граматикалног разреда Карловачке гимназије из 1836. године.

О његовом школовању у Карловцима доста је, по речима Теодоре Петровић, “измишљено и удешено према потребама”. О том периоду најбоље је сам Бранко писао у *Ђачком расанку*. Опевао је бербе, младалачка кола љубави и братства, пливање и рођење у Дунаву, вожњу чамцем, скакање “скока јуначкога”, утркивање, шетње у околини прелепих Карловаца, пењање на “рајско” Стражилово, понекад и с пушком о рамену, прескакање бистрог потока, загледање нона белих ...

У то време Карловци су били изузетно лепо и живописно место, најимућнија варош у источном делу Срема и, уза све то, значајан културни центар. У младе и сунчане јесени почињале су бербе грожђа богатих мештана. Готово сва домаћинства имала су велике винограде. Карловци су били динамични, пуни живота, рада и весеља. Ориле су се песме, прскали бећарци, чистиле велике каце и бурад, припремали подруми, износиле пресе за цеђење грожђа. О тој раздраганој атмосфери Бранко пева:

*Зора зори, све поустајало,
Па с´ уз брдо весело нагнало,
Свирац свира, пушке попуцују,
Моме поју, момци подвикују, -
Јоште мало, ето винограда,
Гледај сада убавога рада:
Бери, носи, час доле час горе,
Момци кличу, а песме с´ оре,
“Живо, живо!” један другог кори,
Живо с´ ради, ал´ нико с´ не мори.*

Бранко (Алексије) Радичевић уписао се у Карловачку гимназију 7. октобра 1835. године. Тада су Карловци изгледали другачије: још нису постојале велике зграде на данашњем тргу што носи песниково име.

Зграда гимназије у којој се Барнко школовао била је ониска и веома скромна. Пре Бранка у гимназији се школовало четрдесет пет генерација. Ова угледна културна установа основана је 1. новембра 1792. године. У њу су долазили ђаци из Баната, Бачке, Лике, Босне, Славоније, Пеште и других крајева. Први директор био је Јован Грос, образован човек који је дипломирао филозофију у Братислави (Пожуну), а потом докторирао на Јенском универзитету.

О Бранковом доласку у Карловачку гимназију Сима Крстић каже: “Када је дошао са својим братом (Стеваном) у гимназију карловачку, одликовали су се њих двоје од свију ђака. Обојица су знали и српски и немачки врло добро. У немачком језику били су савршени. Са њиховим доласком почиње нови дух у омладини карловачке гимназије. Дух те омладине био је онда и сувише утучен. Њих двојица унели су у омладину поноса и полета. Поред њих осетили смо живот. А тај дух унео им је отац, који им је био и отац и мајка, јер мајке нису имали. Ми други ђаци гледали смо у њих као у више какве створове, а и сами професори су их одликовали – били су чак и према њиховој слободи пажљиви”. Крстић, затим, хвали Бранка као “веома даровита и слободоумна”.

Многи греше сматрајући да су мештани Бранка у Сремским Карловцима звали Бранком. Тако га нису ословљавали ни најближи његови школски пријатељи. Напросто за то није било повода. У школске књиге уписан је као Алексије Радичевић. Познаници су га најчешће звали Алексом, али не мање и Ацом. Аца је Бранково име од миља. Тек у Бечу, своје крштено име Алексије превешће са грчког језика у Бранко (грч. *Alexsios – који брани*).

Бранко је у Сремским Карловцима становао код немачке породице Ауер, мада је, по тврђењу Аце Поповића Зуба, често мењао стан. Зуб наводи да је једне године (вероватно 1840/41) становао са Јулијем Радишићем у кући “Јове професора оца”, која је касније постала власништво мајора Рајачића. Ова кућа више не постоји. Налазила се у делу простора који данас заузимају Музеј у Сремским Карловцима и институција *Бранково коло*. Овај податак је значајан управо зато што се данас на тој адреси, Патријарха Рајачића 16, сваког септембра, окупљају песници и уметници из земље и света током одвијања наше највеће песничке манифестације која обележава и слави поезију и име Бранка Радичевића.

Школске године 1835/36. у разреду је било четрдесет ученика. Професор је био Јован Пантелић. У другој граматикалној класи 1836/37. године, у разреду је било тридесет и осам ученика. Професор је Јосиф Јовановић. Године 1837/38. трећа граматикална класа броји четрдесет и четири ученика. Професор је Тома Војновић. У четвртој граматикалној класи 1838/39. године било је четрдесет два ученика. Предавао је Василије Лукић. У првом хуманитарном разреду 1839/40. године у матицама гимназије не стоји име професора, али се зна да су тих година оба хуманитарна разреда држали директор Јаков Герчић и професор Григорије

Лазих. Тако је назначено и за 1840/41. годину, за други хуманитарни разред који је бројао тридесет четири ученика.

Од значајних Бранкових другова у свих шест разреда с њим су ишли Сима Крстић, Илија Округић Сремац и Стеван Поповић. Арса Путник ишао је у трећи и четврти разред, све до своје несрећне погибије 9. јула 1839. године, када се удавио у Дунаву. Ђорђе Поповић Даничар о томе пише: “Арса се са неколико другова превезао чамцем преко Дунава у т.зв. Аду. Ту први скочи у воду, али не искочи на површину. Заплео се у неке жиле и водене биљке. Друговима је успело да га нађу и извуку из воде. Још је давао знаке живота, али неумешна деца нису успела да га поврате у живот”. Друга Арсу Бранко помиње у *Ђачком расанку*.

Бранко Радичевић је био најбољи ђак у својој генерацији. Приближан му је само Сима Крстић. У рубрици за владање код Бранка стоји, осим “classus primaе” и “sensor inventutis”, што је била реткост, чак, нека врста почаст. Никад није био кажњаван, нити батинан. Недељом је редовно певао у цркви. Своја духовна узнесења понајбоље је показао у песми *Молитва* која је образац кристално чисте побожности песникове:

*Фала Боже на дар ови,
О помози благослови
Да ми како с права пута
Душа млада не залута.*

После семестралних испита професори су узимали најбоље урађене писмене задатке и остављали их у архив. Бранкове свеске, већ од првог разреда, разликовале су се од осталих, не само због одличног знања, већ и због калиграфског рукописа. Међу његовим свескама постоји и једна из четвртог разреда, у којој је Бранко два текста, са латинског, уместо на немачки превео на српски језик. У тадашњој гимназији наставни језици били су немачки и латински. Српски језик наставници су употребљавали у првом и другом разреду, ако је ђацима требало нешто боље протумачити. Добар део ђака лоше је говорио српски језик (Немци из Баната). Бранков превод на матерњи језик писан је Вуковим правописом, са јотом.

Како се догодило да је Бранко, уместо на немачки, са латинског текстове превео на српски језик? Очигледно је да је Бранко и као врло млад читао књиге и часописе на матерњем језику и, при том, размишљао о његовој употреби у књижевности. Веома рано имао је слух за оно што ће га, тек уз Вука и Даничића, нагнати да усавршава и негује језик на којем ће објавити своју прву књигу песама. С друге стране, на могућност повременог коришћења српског језика у гимназији, погодовала је смрт митрополита Стратимировића 1836. године. Његов наследник Стеван Станковић имао је више разумевања за употребу народног језика. Та чињеница није за занемаривање, јер су неки професори (Василије Лазих и директор Јаков Герчић) дозвољавали повремено ученицима да преводe с

немачког на српски језик. Но, ова “слобода” убрзо је опет нестала доласком митрополита Јосифа Рајачића који није волео Вука и његов правопис. Иако је 1849. године српски језик уведен као научни предмет, митрополит је тражио да се од 1855. године употребљава црквена ортографија.

Као врсни познавалац немачког језика, своје прве литерарне радове Бранко је писао на чистом немачком језику. Ти стихови већ тада, у ђачкој клупи, говоре о песничком генију какав се ретко рађа. Ево фрагмента лирике из тог времена, у преводу Милана Кашанина: “Збогом, Дунаве, реко лепа, која ноге овог слатког места запљускујеш сребрним таласом! Збогом, о реко, у чијим сам валовима често расхлађивао жар свог тела и често се, брзином муње, преко чистоте твог зрцала клизио у чуну”.

ЉУБАВ ПРЕМА БОТАНИЦИ

Бранко се много занимао за биљке. Често је са професорима и ђацима ишао на “ботаничке екскурзије” по карловачким пољима и “удолинама”, трагао за биљкама, скупљао и правио богате хербаријуме. У то време у Карловцима је живео и ботаником се бавио апотекар Антон Вајскопф који је имао врт пун ретких биљака од којих је правио тинктуре. Посебан утицај на Бранка имао је професор Григорије Лазић, уважаван као ботаничар-систематичар. Био је члан Регенсбуршког ботаничког ученог друштва. У Карловачкој гимназији чува се и данас његов хербаријум. По саветима овог професора, Бранко страсно изучава ботанику, амбициозно трага за ретким биљем. Не задовољава се спољашњим описима појединих биљака, већ жели помоћу микроскопа и сличних инструмената да проникне у тајну природе. Он биљке стручно сврстава по Линеовом систему. Из Бранкове свеске *Exsercitia stilii* за 1839/40. види се његова прецизна систематичност и љубав према биљкама. То се на многим местима примећује и у његовој поезији.

ОЧЕВА БИБЛИОТЕКА

Одласком из прелепих Карловаца (који ће му постати неисцрпан извор песничких инспирација до краја живота) у тмурни Темишвар, где ће учити тзв. “филозофију”, односно, седми и осми разред гимназије, Бранко се осећа тужно и спутано. Његовој веселој природи недостајали су карловачки брежуљци и долине, извори и чесме, виногради и воћњаци. Међутим, снажну духовну енергију није могао замаглити ни туробни Темишвар у којем пише, како већ рекосмо, своју прву песму на српском језику *Девојка на студенцу* (1843). У богатој очевој библиотеци, који и у Темишвару ради као царински службеник,

проналази и чита немачке писце: Шилера, Гетеа, Уланда, Клопштока, Ранкеа, Хајнеа и Хегела, као и многе друге из старине и класике: Вергилија, Хорација, Хомера, Бокача, Таса, Бајрона, Молијера, Милтона, Лафонтена ... Најближи му је Уланд, као и Хајне, које је читао још у Карловцима. Одговарали су му јер су били слободари, борци против духовног мрачњаштва. Угледајући се на Хајнеа, Бранко ће у поезији често користити деминутиве и хипокористике којима се народ обилато служио у Срему (селе, мома, ножица, нона, ветрић, осмејак, млађан, менека, нојца, данче). Утицај немачких песника је велик и значајан. Бранко је потпуно формирао свест о литератури и времену у којем живи.

С јесени 1843. године, Бранков брат Стеван долази у Темишвар, код оца, као “слушатељ филозофије”, а Бранко, радостан што мења средину, одлази у Беч. Након две године, Стеван умире од сушице у Темишвару, где му се и данас налази гроб. Бранко ће му посветити нежну песму *Моме брату Стевану*, али ће братовљева смрт зрцалити и у познатој песми *Кад млидијах умерети*.

ДОЛАЗАК У БЕЧ

Образован, здрав, искрен, Бранко је дошао у Беч (где ће крштено име Алексије заменити новим) да, по очевом наговору, студира права. Ту га не чекају царски дворови и балови, нити богате трпезе сребрних тањира и златних кашика, већ влага предграђа Ландштресе, нередовна исхрана, туђинско сунашце, тешки пљускови и ледене зиме када је подераних ђонова корачао светском метрополлом. У Беч је донео је сведочанства са одличним оценама, изврсно знање немачког, латинског и чешког језика, свест о српској народној песми и немачкој лирици, љубав према завичају и огромну вољу за стицањем знања. Изнад свега, у Беч је дошао носећи божански песнички таленат.

Кад је средином октобра 1843. године полазио из Темишвара, отац га је топло препоручио Вуку. У првом писму оцу вели: “Вук вас поздравља”. Тодор је упознао Вука још 1825. године и остао његов одани пријатељ до краја живота. Претплаћивао се и сам растурао Вукова дела. По Вуковом савету 1862. године штампао је преостале Бранкове песме, мада се плашио говорећи да ће та “посмрчад Бранкова, таква каква су, кад изађу на свет, побити цену песама које је Бранко сам собом био за живота издао, те потамнети славу песникову”.

Одмах по доласку у Беч, Бранко се нашао у кругу Вукових истомишљеника из свих словенских крајева. Правне науке никако му нису одговарале. Морао је на силу да их учи, а то је само угрожавало иначе вредног и амбициозног песника који је убрзо напустио студије и посветио се писању и изучавању матерњег језика. Шест месеци по доласку у Беч, пише оцу: “Драги татице... учење ме права баш незадовољним чини; кад помислим још три године згрозим се”.

Уз незадовољство што студира мрску му науку, притисла га је беспарица. У писму 16. марта 1844. године, дан после двадесетог рођендана, јавља оцу: “Татице, свршују се ево шест месеци, бил смео молити? – Чакшире за лето имам једне, капут готово ниједан, јер је црни готово издао... Чизама немам. Јесенас сам учинио нове, затим наглавке, потом двоја пенцета. Још једна пенцета имам читава – у цепу – 8 двадесетака”. Као што се да видети, Бранко је веома тешко проводио дане у Бечу. Ни трага од “господског” живота, како су многи склони да тврде. И касније, пишући Даничићу вели: “Ево сам ти једва дочепео неколико крајцара, да ти могу писмо франкирати. Хеј! Сиротињо...”.

БРАНКО И ДАНИЧИЋ

Долазак Ђуре Даничића у Беч 1845. године на студије филозофије, у многоме ће утицати на Бранково писање и однос према народном језику. Ђуро Даничић је и сам писао пес-ме, али упознавши Бранка и увидевши шта је, заправо, таленат, оканио се песничког заната и потпуно предао науци о језику. У томе му је и сам Бранко помагао трагајући за новим речима, пословицама, фразама. У писму из Земуна 6. фебруара 1849. године, Бранко саопштава Даничићу: “Од једног сам Оточанина чуо: Није мртав већ се *уљунио*. Драга код њи значи (као) кланац уз брдо”. Губитком брата Стевана, Бранко се с Ђуром побратимио и постао најближи пријатељ. У писмима назива га: “Ђуро, брате”, “Даничићу, мој брате”, а на крају једног писма у искреном изливу пријатељства : “Сад збогом Даничићу, збогом Ђуро, збогом брате мој!”. И у стиховима у *Гојку* Бранко исказује своја искрена осећања према побратиму: “Даничићу, тебе сад братимим,/ Да са срца мало јаде снимим”.

Ђуро Даничић, којем је право име Ђорђе Поповић, потиче из породице која је имала велику наклоност према књизи. Оац Јован, свештеник, који се и сам помало бавио писањем, одгајао је са женом Аном пет синова: Милоша, Уроша, Младена, Васу и Ђорђа. Кад се родило шесто дете, мала Софија, у породици је била невиђена радост која је убрзо прерасла у тешку жалост, јер је девојчица умрла. Ђорђе је имао тринаест година кад му је умро и отац, што је Поповиће довело у веома незавидну ситуацију. Но, ипак, нешто од уштеђевине, а нешто из Текелијиног фонда Матице српске, најстарији брат Милош наставио је школовање. Доста успешно бавио се писањем. Васа је постао свештеник, Младен трговац, а Урош кројач.

Пре сусрета с Бранком, Даничић се школовао у Новом Саду, Пожуну и Пешти. Значајне дане провео је управо у Пожуну (Братислави) где је упознао Људевита Штура, веома напред-ног младића који је знао да бодри и води омладину у борби за словенске идеје. Штур ће, касније, у Бечу оштро критиковати Бранкове песме. Није имао разумевање за новину коју је доносила Бранкова лирика. Говорио је против Бајрона, а тиме и против

романтизма, идентификујући га тако са књижевношћу разузданих песника. Од романтичара ценио је само Пушкина, Колара и Мицкијевича. Штурове идеје о моралној части биле су претеране, па су му Бранкове песме одмах “мирисале” на бајронизам.

У писму пријатељу Ђорђу Натошевићу, 22. јануара 1852. године, Даничић, мада у Пожуну поштовалац Штура, категорички брани нападнуту поезију: “Главна је у критици што Штур не критизира оно што је Бранко написао, него што он мисли да је Бранко хтио написати... Штур да би још више скудио Бранка, помиње Пушкина, па пореди Бранкове песме с Пушкиновим. Зар Пушкини с неба падају?... Све ово и још много друго којешта што је Штур написао и што се по оном што је написано мислити може, мени је (на жалост моју) показало да Штур није оно што сам до сад мислио да јест, него обичан, прост, слаб човјек”. Бранко је и сам написао одговор Штуру, али га никад није објавио. Доста га је погодио Штуров напад.

ТРИЈУМФ НАРОДНОГ ЈЕЗИКА

Пре појаве прве књиге песама Бранко није ништа објављивао у часописима и листовима. О томе Јован Илић каже: “У два маха нашег првог састанка Бранко ми је давао неке своје песме да их пошаљем Теодору Павловићу у Пешту, код којег сам тада био у гноди, но он их не хте штампати”. Уреднику Павловићу понуђени стихови чинили су се лошим и неизграђеним, а уз то писани “обичним” језиком. Тек после прве књиге Бранко ће објавити песму *Јуриш, Србе!* у Загребу, 1848. године, у Гајевој *Даници*.

Када су се у Бечу, 1847. године, појавиле Бранкове *Песме*, мада у рукама само триста претплатника, изазвале су бурна реаговања. Једни су их бездушно нападали, други с разлогом бранили. Исте године појавио се Његошев *Горски вјенац*, Вуков превод *Новог завјета* и Даничићев *Рат за српски језик и правопис*. Био је то тријумф српског цародног језика употребљеног у књижевности.

У збирци *Песме* налазиле су се лирске песме, баладе, поеме и сатира. Бранко је на најбољи начин показао да “обичан” народни језик може обухватити и најтананија осећања и да је савршен у песничкој употреби. Од отприлике четири хиљаде речи, колико их је било у књизи, око две стотине не налази се у Вуковом *Рјечнику*. То јасно говори о вулканском таленту младог песника који на специфичан начин открива чари и богатство језика.

У Београду књига је дочекана на нож: одмах је забрањена! Кад је тачно ступила на снагу и колико трајала забрана — не зна се, али у јунару 1848. године забрана већ није била на снази: у каталогу књижара Манојла Стефановића и Николе Пеиновића, на шестој страни, Бранкове песме препоручују се на читање.

У последњем броју *Подунавке* за 1847. годину изашао је први приказ Бранкове књиге. Писац је, ко би други, Ђуро Даничић. Он каже да му се „чини да ће се ова (1847) спомињати”, истичући да до тада “ниједан учени Србин” није „певао као овај Радичевић” и да је „језик као суза — чист”. У Загребу, Станко Враз је, такође, са симпатијама попрадио Бранкове песме хвалећи његов „поетични дух” и „чист, точан народни језик”. Бранко је 1847. године послао Вразу осамдесет својих књига да их овај „распача у Хрватској”. Са књигама је послао и своје *Писмо у стиховима*, које је много година касније штампано у осигеком дневном листу *Народна одбрана* (1908), под називом *Љубљеном побри Станку Вразу*.

Поема *Бачки растанак*, која се до пред само штампање звала *Опроштај*, чудотворан је песнички драгуљ у нашој књижевности. Као никад до тад распевао се један српски песник, срчан, музикалан, речит, визионарски окренут будућности, опијен животом, проричући „братство народа” (Исидора Секулић). Спајајући романтичко и реалистичко осећање света, Бранко ствара опојну лирско-епску творевину у којој попут младог срца удара здравим ритмом свенародно коло испреплетено представницима српског народа из разних крајева на јужнословенском делу Балкана.

О поеми Милан Дединац каже: *Бачки растанак* испевао је песник који је већ упознао мелодију и много тајни матерњег језика, песник широка замаха, музикалан, понесен плаховитим темпераментом, занесен младошћу”. Исидора Секулић вели: „Бректао је као змај врео и пун потреба животних; и умиљавао се као младо маче. Количина је био гладан тај на кратак живот осуђени песник. Његовој младости требала је велика количина младости. Тако је са онима ретким који страшно воле своју савременост”.

Заправо, фрагмент назван *Бранково коло у Бачком растанку* је и, како је 1878. године писао Стеван В. Поповић, “симболичка фигура којом песник спаја све српство уједно; задахњује га успоменама на славна јуначка дела предака и одушевљава га за бољу будућност. Вид поскочице којом јури овде поема на вис, тако је згодно изабран, да песниково одушевљење узноси свакога муњевитом брзином у оне више сфере, где престаје сва пределска и племенска разлика, но се све Српство спаја у једно коло”.

Готово стотину година касније, Миодраг Поповић ово тумачење развија даље: “Коло братства, најпопуларнији Бранков текст, пева се и игра као посебна игра. Кола младих српских родољуба била су у Бранково доба знак националног пркоса и поноса. Такво коло несумњиво је било и оно које се играли 1846. године на словенском балу у Бечу у сали Софијиног купатила. Коло је водила Мина Карацић, обучена у народну ношњу, са фесом и кићанком. До ње су се налазили Југословени који су тада живели у Бечу: Србијанци, Банаћани, Бачвани, Сремци, Црногорци, Далматинци, Хрваћани... Бранко не поставља међе међу народима: он се обраћа

покрајинама, а не нацијама (Хрваћани су становници уже Хрватске, и Срби и Хрвати; Србијанци су само они Срби који живе у Кнежевини Србији)“.

У сатиричном спеву *Пут*, који је једне ражестио и помео, друге поколебао, а Вукове присталице охрабрио, Бранко је раскринкао круто и конзервативно поимање књижевности и језика. До краја подржавајући Вука Караџића, млади песник исмејава и извргава руглу његове противнике на челу са Јованом Хацићем, „царем свију сова и кукавица“. Незадовољан књижевним, културним и друштвеним приликама свога времена, Радичевић просто развејава клерократску клику славјаносербске књижевности, обрушавајући се на њихова „света“ класицистичка знамења, симболе, богове и божанства. За Бранка је Пегаз обична „кљусина јака“, Аполон „голаћ и гољо“, а музе фриволно Аполоново друштванце.

Оштар напад на конзервативце усталасао је тадашњу и онако усијану атмосферу пред револуцију 1848. године. Један од угледних писаца који није могао да прихвати њему туђ и нејасан свет романтичке поезије, био је и Јован Стерија Поповић: „Поезија детињасте несташности, непокривене похотљивости, неразборите самопоузданости, бестидне грубости, крајњега незнањства о људима и стварима“. Овакпо Стерија о Бранку под разним псеудонимима пише.

Стерији и Милетићу који, такође, осипа дрвље и камење на Бранкове песме, одговара Јован Ђорђевић, иначе добар Милетићев друг: „Ви нисте разумели племениту резигнацију пев-ца, који упркос свим хулама и мракоборцима, свим мржњама и гоњењима, изложен за истину, слободу и правду, у крваву борбу ступио“.

ОДЛАЗАК ИЗ БЕЧА

Своје симпатије према Фебруарској револуцији у Француској, Бранко исказује стиховима:

*Ој Паризе, ти срце Франције,
Ој Францијо, срце света цела,
Твоја слава сврх неба се вије,
Та срце си младо ми понела.*

Бранко је био проматрач мартовских сукоба између народа и војске. Не зна се да ли је учествовао у тим догађајима, али када је до њега стигао глас о револуцији у Војводини, одлази из Беча. Преко Загреба стиже у Брод и Вуковар, а потом у Срем, где посећује Карловце, Руму и Митровицу. Три пута прелази у Београд у којем приликом другог боравка има непријатности с полицијом. До 1850. године борави углавном у Земуну, радећи на лирско-епским песмама.

У *Јавору*, 1892. године, Јован Ђорђевић објавио је део записа *Из*

мојих старих успомена, у којима осветљава своје познанство с Бранком 1849. године у Земуну. Занимљиво је да је Бранко, у Гаспаридесовој кафани, за засебним столом, често одседао с Јованом Ђорђевићем, Мијом Влашкалићем и Илијом Вујићем, читајући нове своје песме. Тражио је оцене, дискусију, сугестије. Многе своје песме, што се да видети у ориганалним рукописима, исправљао је, допуњавао, прецртавао. Осим неких, касније чувених и објављених, песама, Бранко је читао и поеме које се никад нису појавиле штампане или се то догодило много деценија после. О томе Јован Ђорђевић пише: „Осим ове песме (*Стојан*) била је још једна, највећа од свију, из које ми је само неколико стихова прочитао, али које нема нигде штампане, па ни у поменутој трећој књизи. Ова је песма била и дељена у строфе од осам стихова и заузимала је три или четири књижице у осмини, прошивене и до краја исписане. У свакој књижици могло је бити три до четири табака. У тој песми описује се како ми рече Бранко — неки Дон Жуан који путује из места у место, свуда се заљубљује и свуда улива љубав нежнијем полу. Прочитао ми је два-три листа и уверио сам се да је ова песма једна од најлепших песама, да је несташна Бранкова Муза у њој достигла кулминацију”.

Очигледно је да се радило о дужој љубавној песми (*Луди Бранко*) која, без обзира на високе уметничке квалитете, у оно време никако није могла бити штампана. Свој разговор с Бранком Јован Ђорђевић, даље, овако бележи:

— *Мени се чини, Бранко, да ти ту самог себе описујеш.*

— *Шта, зар мислиш да сам ја толико скитао по свету?*

— *Не мислим то, него мислим да твој јунак ради оно што би ти радио да си на његовом месту.*

— *Богами, канда и погађаш* — одговори Бранко и стрпа оне хартије у чекмеце.

Јован Ђорђевић, угледни позоришни радник и запажени књижевник, чија се сећања могу узети као компетентна, не доживевши да види и прочита поменуту љубавну песму, четр-десет три године после сусрета с песником, пита се: „Куд се дела та песма? Да л' је није Бранко сам за живота поништио? Колико Бранка познајем, држим да је немогуће. То је било његово ремек-дело. Отац неће удавити своје најмилије чедо ако је и мало раскалашније. Пре ће бити да је то његов отац учинио у тој мисли да ово разуздано дериште не пристаје уз осталу браћу и сестре и да ће удити успомени свога оца. Не могу се доста накајати што нисам изискао ту песму од Бранка и крадом преписао! Јест, да је онда била ова данашња памет, или бар да сам слутити могао да ћу се за неколико дана с Бранком заувек растати”.

Из Руме, где је у два наврата боравио код рођаке Јелисавете Стојчевић, послушкујући какво је стање на бојиштима, 13. августа 1848. године, Бранко јавља у Беч Даничићу да се народ јуначки бори. У истом писму говори о Даничићевој мајци: „У Београду сам седео код твог брата. Ту сам и твоју матер нашао. Како ме виде одма запита: Шта је с мојим

Ђоком? Њој неко каза да си у Прагу погинуо, те сам ти доста муке имао док сам је уверио да си жив, и да не беше писма што си ми у Загреб писао, би богами све моје речи узалуд биле”.

Боравећи у Вуковару, код родбине, где се осећао најпријатније, проводио је мирне дане. Тетка Ката (Катарина Поповић) спремајући ужину говорила је деци: „Ви децо, пијте црну каву, а Бранко (Аца) је гост, па може и белу”. На то ће Бранко: „А зар само ја да не одем у рај”. О његовом боравку у Вуковару рођак Риста Михајловић забележио је: „Једно поподне зажели изићи с нама на Добру Воду, убаво место на јужној страни, пола сата од Вуковара... Наједаред засвира крај цркве, у долини, гајдаш. Бранко се осмехну, устаде, поведе нас доле, те гледајући младеж вуковарску у коло ухваћену, рече: Већ само због тога вредно је да сам у Вуковар дошао”.

Боравак у Вуковару, местима у Срему и другде, Бранко користи за прикупљање ретких речи и пословица. У писму из Земуна, 6. фебруара 1849. године, јавља Даничићу: „Чуо сам још којешта, као: Да нема ветра пауци би небо замрежили. (Од Илићевог деде старца од 115 година — у Реснику)”. Затим, опет се жали на беспарицу: „Питаш ме кад мислим у Беч. Одма би Ђуро, али се не да, нема пара”.

ПОНОВО У БЕЧУ

Добивши стипендију кнеза Михаила који захтева да стипендиста студира медицину, Бранко с јесени 1850. године опет долази у Беч, сада већ начет болешћу. Исидора Секулић објашњава: „Већ је милела туберкулоза”.

Поново се интензивно дружи с Даничићем. Риста Михајловић пише: „Бранко и побратим његов Ђуро Даничић бијаху и по ставу и угледу, први са дугим смеђим, а други са ду-гим црним власима до рамена, познате симпатичне личности... Бранко је имао обичај навече, место вечере, белу каву ужинати. Признавао је да му пушење грло суши, али је ипак доста страшно пушио”.

Мада је већ осећао да му здравље лагано слаби, Бранко је и даље био активан у свему, весео, вредан, спреман да помогне. Риста Михајловић помиње једну духовиту згоду која, осим што показује да је Бранко у сваком трену био способан да туђе незнање и наиву толерише и духовито преиначи у шалу, говори и о извесној заосталости и шоку балканских момчића који су из провинције дошли у злаћани Беч да уче школе:

„Ја и наш заједнички братић, покојни Александар Вукашиновић, дошавши октобра 1850. први пут у Беч у гимназију, бијасмо на Вука, Ђуру и Бранка препоручени. Паде коцка на Бранка, као најмлађег и рођака нашег, да се за то побрине. Састасмо се око подне, и премда још ручао није и премда му доста тешко бијаше много и далеко ходати, упути се с нама у предграђе Виден. За нас двојицу дошљака било је све што смо на том ходу видели ново и ванредно — да се доста нагледати не могасмо. Бранко, који

је пред нама подобро корачао, морао би се често пута на нас обазирати, пожуривати и напоследку претити да ћемо се изгубити. Дођосмо тако на гласију, која нутарњи град у оно време од предграђа растављаше; у једној алеји застадох ја мало јаче, а Бранко, окренувши се, смотри ме да као нешто тражим, те ме запита шта сам изгубио. „Тражим крај овоме камену по којем идемо”, одговорих ја. Оно бијаше асфалт, за који тада још нисам знао. Никада нећу заборавити како се Бранко тој детињастој наивности мојој слатко, грохотом насмејао и целог пута о томе шалу збивао. Нашавши нам стан, вратисмо се тек око четири сата у град на обед у гостиону *Код бибера*, на бастаји, према дунавском каналу, где је Бранко обично ручавао. Он беше у том конзервативан и не хтеде успут на другом месту обедовати”.

Бранко пожурује да штампа другу књигу песама да би показао да се изменио као песник. Године 1851. излази му нова књига у којој су две епско-лирске песме: *Гојко* и *Хајдуков гроб*. Књига је, ако се изузме оштра Штурова критика, хладно дочекана. Растурање иде лоше. Пред саму смрт Бранко једном пријатељу поклања чак хиљаду примерака. Болест све више у-зима маха. Ристо Михајловић пише: „Често пута би се накашљавао, кашаљ у мараму ухватио и забринуто погледао, па би се тад замислио, пустивши ме да говорим, опет би наполак себи запевао: Еј ти лане, лане, не мариш ти за ме!”.

БРАНКО И ЊЕГОШ

Још постоји прича да су Бранко и Његош били и остали најлепши наши песници. По лику и стасу, такви се људи рађају ретко, а по духу и његовој лепоти и дубини, једном у сто година. Оба су млади отишли са овог света: Бранко не довршивши трећу деценију живота, а владика у тридесет и осмој години. И дан-данас се помишља шта би све написали ови генијални песници да су доживели године “као остали свет”. Написали би, засигурно, много доброга, али је велико питање да ли би постали такве легенде да су их савременици запамтили као остареле људе. Њихова полумитска младост, која је утрнула у раном животном рују, несумњиво је појачала славу ових песника који су нам оставили, попут зденаца, чиста песничка дела наливена божанским талентима.

Бранко је први пут, накратко, захваљујући Вуку, сусрео Његоша у Бечу, крајем 1846. или почетком 1847. године. У лето 1851. године, сусрели су се у Бечу Његош и Бранко, оба начети болешћу. Љубомир Ненадовић се сећа: „Између осталих долазио је и Бранко кога сам пређашњих година познавао. Болешљив, зловољан и врло невесео”. Бранко и Његош су се узајамно врло уважавали. То исказују својим песмама које су посветили један другоме. Шаљући Његошу примерак своје прве књиге, Радичевић је упутио и ову песму:

ПЕТРУ ПЕТРОВИЋУ ЊЕГОШУ
(владици црногорском)

*Ој владико, Црној Гори главо
наша дико, наша веља славо!
Ево тебе једне књиге беле,
чеда мила моје крвце вреле, -
крвца врела, а чедо несташно,
на весеље свако је поашно,
а душа му и ноћу и дању:
сваку празну разбити лубању.
Ох, опрости, ако с права пута
кадикада млађано залута!
Та боље је спређа оберучке
него страга ударити мучке;
боље чедо и пређаволасто
нег' богаљче и слепо и кљасто,
да уз туђи корак на'рамује,
да га туђа рука за'рањује!
(7. јануара 1848)*

Његош није остао “дужан” Бранку на побратимску певанију па узвраћа римованим стиховима:

БРАНКУ РАДИЧЕВИЋУ

*П'јевче драги, Србе врли,
искро жива ђачког круга,
нек Аполо тебе грли,
нека Орфеј тражи друга.
У вилинском пјеваш колу
као славуј усред луга
тебе за род пјесма грли
као небо вита дуга.
Ајде, роде, колу амо,
да јуначки попјевамо,
глас нек јечи, нек се чује,
нек цркају љуте гује!*

„ДОЂЕ ДОБА ДА ИДЕМ У ГРОБА...”

Раздрагани и животом опијени песник полако је венуо и губио вољу за рад и писање. И студирање медицине није га више занимало. Говорио је: „Да знају болесници колико доктори досад још мало знаду, не би их никад

звали”. Последње дане проводи најчешће у друштву Ђуре Даничића, Косте Вујића, Мише Небригаћа, Борђа Натошевића, Саве Димитријевића и, каткад, Лазара Захаријевића.

*Лисје жути веће по дрвећу,
Лисје жуто доле веће пада;
Зелепога више ја никада
Видет нећу!
Глава клону, лице потавнило,
Боловање око ми попило,
Рука ломна, тело измождено,
А клеца ми слабачко колено!...*

Једном, у некој кафани предграђа Алзер, Коста Вујић, звани „прота”, упитао је Бранка оно што нико није смео: „Што се ти, Бранко, не смејеш, него си се тако забринуо? Та и други болују, али нису тако сетни као ти! ”. На те речи Бранко се расрди, скиде пола капута, засука рукав од кошуље и показа „своју пређе телесним вежбањем” округлу, снажну мишицу, са које је сад кожа висила. „Нисмо се”, пише даље Л. Захаријевић, „тад више шалили а и досад нам није смеј пред Бранком ишао од срца”.

Убрзо је Бранко пао у постељу. Коста Вујић је непрестано с њим. Пошто је стан у којем је лежао био лош, ваздух загушљив, нега никаква, лекар који је повремено долазио, пре-дложио је да болесника пребаце у Општу болницу. Тако је и урађено, али тиме ништа није учињено на исцељењу изнуреног песника. Тадашња медицина није имала поузданог лека за туберкулозу. Вујић, који ће и сам убрзо умрети од исте „бољетице”, као и Миша Небригић, овако је Лазару Захаријевићу испричао последње Бранкове тренутке: „Пре десет сати, кад сам мислио да легнем, дође ми Бранкова послужавка и донесе вест да је Бранко умро”. Било је то 18. јуна 1853. године, између девет и десет часова. Служавка овако описује Бранкову смрт: „Око пола десет сати зазвони и ја уђем у собу, и запитам шта жели. Помозите ми — рече — да се окренем дувару. Учиним по жељи и покријем га, а он ће на то: *Leben Sie wohl!* ” То су биле последње Бранкове речи упућене служавки на немачком језику, којима јој је пожелео све најбоље у животу. Потом је издахнуо.

Ову варијанту Бранкове смрти изнео је у својим сећањима Лазар Захаријевић у панчевачком листу *Народност*, а потом у *Бранковом колу* (1900), негирајући тако Минину тврдњу да је песник умро на рукама њене мајке Ане. При том је изјавио: „За истину овога што сам о Бранковој смрти саопштио примам одговорност пред Богом и људима, зато и изјављујем да није истина оно што је Вукова кћи Мина о Бранковој смрти саопштила”. Нама и даље остаје недоумица која је варијанта тачнија. Знајући да су Бранко Радичевић и Ана Краус били у загонтено суптилним односима,

сасвим је могуће да је Минина тврдња истинита.

Бранко је сахрањен 20. јуна на бечком „грчком гробљу“. Све трошкове подмирио је кнез Михаило. Сахрани није присуствовао Годор Радичевић који је радио у тада далеком Темишвару. Тек три месеца доцније дошао је у Беч и направио сину мали споменик, сматрајући да је учинио како је могао „а да ће се и народ кадгод њега (Бранка) сетити и учинити своје“.

Девет месеци после сахране, у пролеће 1854. године, Милица Стојадиновић Српкиња, несуђена кнегиња Црне Горе, пише: „До његова гроба пролазили смо гробове цвијећем засађене, а на Бранковом познаде се одмах да тај гроб нико од рођених не полази, јер се скоро и не зна, тако је копањем других гробова искварен“.

„МОЈЕ КОСТИ ОПЕРИТЕ ВИНОМ ... ”

Четврт века Бранков гроб нико не обилази. Првих година то су чиниле Мина и њена мајка, али и оне престаше. Бранко је пао у заборав. Но, Стеван В. Поповић, звани чика Стева, књижевни сваштар, неуспешан писац, али необично довитљив културни посленик који је имао њуха за праве работе и вредности, покренуо је акцију прикупљања прилога за илустровани календар *Орао*, у којем ће се, септембра 1877. године, у Новом Саду, појавити први прилози о Бранку. Доста танушан, али подстицајан чланак о песнику написао је Јован Бош-ковић, а Мина Вукомановић-Карацић објављује своја сећања пуна занимљивих података о Бранку. Велики публицитет изаз-вала је Змајева песма *Бранкова жеља*, којом је јасно исказана прека потреба да се из Беча на Стражилово пренесу кости песникове. Змај песму пише као да ју је сам Бранко начинио:

*Растав'те ме са овом даљином,
Моје кости оперите вином,
Па их нос'те нашем завичају,
Завичају, мом негдањем рају,
Пренес'те их, браћо моја мила,
Поред оног убавог Белила,
Кроз Карловце, где сам младост. пров'о,
Па на оно дивно Стражилово ...*

Песма је изазвала огроман одјек. Прештамповали су је многи листови. Већ 7. новембра 1877. године, у Карловцима бива изабран Одбор од двадесет једног члана, на челу са Павлом Кречаревићем и перовођом Ј. Пачаризом. Пристизали су и прилози са свих страна. Све је личило на прави тренутак да идеја о преносу буде остварена. Међутим, као гром из ведра неба, 1. јануара 1878. године изађе у бечкој *Зори* песма Лазе Костића *Права Бранкова жеља*, која је била потпуно супротна Змајевој. Део

Костићеве песме гласи:

*Авај, браћо драга, остав'те ме мирно,
да ми нико није костију додирно
ма овде почив'о до судњегга данка,
у слободну земљу само нос'те Бранка.*

Песма Лазе Костића деловала је провокативно и на самог Змаја који је одмах одговорио „побри”: „Чим сам прочитао *Праву Бранкову жељу*, ја сам се одмах покајао што не оставих те драге нам кости на миру...”.

После судара двојице песника, чији су односи иначе били помућени, идеја о преносу Бранка замре пуних пет година. Било је мањих покушаја омладине 1880. године у Новом Саду, затим у Вуковару 1881, али ниједан није успео. Тек бечка *Зора*, јануара 1883. године, приређујући прославу стогодишњице прве народне књиге Доситеја Обрадовића и штампајући, при том, *Споменицу*, даје сав приход за „пренос земних остатака нашег генијалног песника Бранка Радичевића са Сан-марковог гробља на убаво Стражилово у Сремским Карлов-цима”. Ова нова иницијатива дошла је у последњи час, јер претила је опасност да до краја 1883. године поменуто гробље буде затворено (преорано) и све кости сахрањене у заједничку гробницу. С друге стране, по постојећим законима кости су се могле водити из земље најдуже тридесет година после сахране, а измицали су и последњи месеци којима се навршавала трећа деценија.

Поново је формиран Одбор, овога пута у Бечу, а потом сличан и у Карловцима, на челу са Пајом Марковићем-Адамовим који ће касније постати уредник листа за забаву, поуку и књижевност *Бранково коло* (1895—1914). Све је кренуло како ваља: организоване су многобројне приредбе, сѐла и забаве, чији је приход био намењен за трошкове преноса. Новосадска *Застава*, 1883. године, доноси спискове новчаних приложника из Дубровника, Новог Сада, Задра, Београда, Сплита, Пожаревца, Книна, Сомбора, Сења, Кикинде, Карловца, Будве, Загреба, Крупња, Вршца, Брода, Лознице, Граца, Беча, Дрниша, Каменице, Земуна, Котора, Херцег Новог, Суботице, Бечеја, Рисна, Руме, Вуковара и других градова и места. Утврђен је и дан преноса: 10. јул 1883. године.

ВИТО РЕБРО

У Бечу, 8. јула, у седам часова, извршена је ексхумација на гробљу. Присуствовали су Јован Јовановић Змај, др Љуба Ненадовић (родом из Панчева), Петар Деспотовић, председник *Зоре* и пет чланова одбора. Од званичних личности били су: гробљански инспектор, градски подфизик, свештеник и изасланик полиције. Мина се није одазвала позиву.

Описујући чин ексхумације, Деспотовић каже: „У сандуку томе

лежаху на дну земљом и камењем измешане кости нашег Бранка. Крупније кости су вађене опрезно и предаване физику који их је ређао у сандуку по ономе реду како кости у скелету обично стоје. Остале кости метане су у једно овеће решето, где су се пребирале. Све бејаше врло добро сачувано, осим неких ребара што бејашу изломљена”. Судаћи по Деспотовићевом опису изгледало је да није недостајала ни једна Бранкова кошчица.

Међутим, педесет седам година касније, у лето 1940. године, стигло је у Карловце писмо проте Лазара Д. Шевића који се обраћа непостојећем Одбору за чување гроба песника Бранка Радичевића. Ипак, писмо је стигло у надлежне руке. Шевић јавља да поседује значајне реликвије везане за Бранка, које је добио од Марка Кречаревића, чиновника при сегединској надуправи средњих школа. Наиме, он је имао тзв. „вито ребро” Бранково, које се налазило у малој, по његовом опису, „овалној, картонској кутијици”, дугој седам, широкој пет, а високој два и по сантиметра, на чијем поклопцу, изнутра, била је налепљена цедуљица беле боје на којој је читко и дословно писало:

*„Један део од вита ребра
Бранка Радичевића
и
карика од жутог лима
са мртвачког сандука му.”*

На дну кутије, унутра, налазило се у танкој ружичастој хартији увијено „вито ребро”, дуго четири сантиметра. До њега, у танкој белој хартији, била је поменута карика, односно, њен делић „округластог облика”. У истој кутији налазио се и опширан запис како су реликвије доспеле у руке Марка Кречаревића. Пошто проти Шевићу нико није одговорио, он реликвије шаље Матици српској.

Теодора Петровић пише 1953. године: „Ми смо им недавно ушли у траг и констатовали да је из кутијице са једним делом вита ребра Бранка Радичевића нестао запис проте Шевића, који би нам, можда допунио Деспотовићев извештај о ексхумирању Бранкових костију. Мислимо да је касно трагати за овим записом, али би свакако било интересантно дознати ко је тај скривени поштовалац Бранка и његове поезије, који је себи задржао делић његова вита ребра”.

„СТРАЖИЛОВО ... АО РАЈСКА СЛИКО!”

У пролеће 1883. године била се раопламсала непотребна расправа где би требало пренети и по други пут сахранити Бранкове кости. Мада је Бранко у *Бачком растанку* јасно ре-као да му је жеља да почива на Стражилову (*Ту нек ми се ладна копа рака, / Ту ће мене земља бити лака*),

карловачком Одбору су предлагане чудне идеје. Једни су инсистирали да Бранко буде сахрањен у дворској башти Патријаршије у Карловцима, други у једном од два карловачка гробља, трећи, опет, да би најбоља била порта код доње карловачке цркве, а било је и захтева да се кости сахране на Магарчевом Брду код Карловаца, које би, потом, било названо Бранков Вис. Толико се ишло далеко у суманутим предлозима да су неки тражили да Бранков гроб буде у приватним двориштима, затим, код варадинске чесме и тако даље... Победио је здрав разум. Након свих перипетија, Одбор је дефинитивно одлучио да, по Бранковој жељи, кости му леже на Стражилову.

НАРОДНА СВЕЧАНОСТ

Пренос Бранкових костију претворио се у велику народну свечаност. У штампи су се појавила тридесет четири званична извештаја карловачког и седам бечког Одбора, а један је био заједнички у односио се на велики церемонијал Бранкове свечаности која се претворила у манифестацију свесрпског карактера. Пренос је инспирисао многобројне уметнике да раде нове Бранкове портрете, медаље, композиције, албуме фотографија и нова издања песама. Један енглески часопис забележио је у оно време пренос као велики културни догађај.

Планирано је да од Беча до Карловца кости буду пребачене бродом, међутим, то је било немогуће, јер су бечке власти тражиле суму од чак пет хиљада форината. Стога, ковчег са посмртним остацима пребачен је возом. Не зна се чијом је кривицом ковчег лежао на пештанској станици целу ноћ па је са закашњењем стигао у Нови Сад, одакле до Карловаца није пренесен бродом *Делиград* како је планирано (брод је изненада био потребан Војном министарству), већ малом путничком лађом *Нимфа* Стевана Мирковића. Десетог јула 1883. године, нешто пре 12 часова, ковчег је пристигао у карловачко пристаниште и већ поподне Бранко је, коначно, сахрањен на „рајско Стражилово”.

Најлепши венац, искован од сребра у Русији, поклатио је црногорски кнез Никола. Венац се данас чува у Музеју Сремских Карловаца. Две године после сахране подигнут је пирамидални споменик који је конструисао београдски архитекта, родом из Баната, Светозар Ивачковић. Потребне радове извео је каменорезац Петар Китузи. Два доња степеника направљена су од топчидереког камена, а трећи од камених коцака Фрушке Горе, Динаре, Клека, Ловћена, Пљешевице, Вршачког Брега, Велебита и Авале, што на симболичан начин говори о свесрпској ширини дела Бранка Радичевића.

Много доцније, 1974. године, поводом сто педесете годишњице песниковог рођења, подигнут је још један споменик, рад вајара Јована Солдатовића, који краси, и онако, лепо Бранково Стражилово, српски песнички Парнас.

Бранко је песник европског формата, појава која је дубоко била уткана у токове нове књижевности деветнаестог века. Као код многих европских народа у то време, када су се јављали репрезентативни песници, и Бранку се посрећило да буде романтичарски корифеј српског језика и поезије. Култна димензија Бранкове личности и дела представља јединствен пример у нашој поезији и култури.